

System ochrony przyrody w Karpatach na pograniczu polsko-ukraińskim

Karpaty to rozległy łańcuch górski położony w środkowej Europie. Ciągają się wyraźnym łukiem o długości ok. 1300 km pomiędzy przełomem Dunaju: na granicy austriacko-słowackiej, do tzw. „Żelaznej Bramy” na pograniczu rumuńsko-serbskim. Powierzchnia Karpat to około 209 000 km² co plasuje je na drugim miejscu pod względem rozległości w Europie (zaraz po Alpach). Szerokość łańcucha karpackiego jest zróżnicowana i wynosi od 100 do 500 km. Największa szerokość łańcucha odpowiada najwyższym szczytom, Gerlachowi (2655 m n.p.m.) w Tatrach w Karpatach Zachodnich oraz Moldoveanu (2543 m n.p.m.) w Karpatach Południowych. Najniższym punktem w głównym grzbiecie Karpat jest Przełęcz Dukielska – 500 m n.p.m. Karpaty nie stanowią jednego nieprzerwanego łańcucha gór, ale składają się z wielu wyróżniających się pod względem geologicznym i orograficznym pasm górskich.

Ryc. 1. Karpaty, źródło: www.konwencjakarpacka.pl

Ten łańcuch górski pod względem przyrodniczym wyróżnia się w Europie największym obszarem lasów o charakterze pierwotnym – ok. 300 tys. ha. Górskie lasy mieszane Karpat, Alp, Bałkanów i Kaukazu zaliczone zostały do 200 najważniejszych ekosystemów świata wymienionych na liście „Global 200 WWF”. Najważniejszą cechą łańcucha karpackiego – począwszy od krajobrazu, poprzez przyrodę, na grupach etnicznych i dziedzictwie kulturowym skończywszy – wydaje się jego różnorodność. Główne kluczowe czynniki kształtujące wartość przyrodniczą Karpat, to duża różnorodność siedlisk przyrodniczych charakterystyczna dla obszarów górskich oraz niedostępność tego terenu, która sprawia, że wiele miejsc ma nadal charakter zbliżony do naturalnego.

Różnorodność siedlisk przyrodniczych związana jest z dynamicznymi zmianami warunków klimatycznych wraz z wysokością nad poziomem morza i wynikającą z tego strefowością roślinności. Przyjmuje się, że każdy wyodrębniony łańcuch górski posiada swój typ roślinności, i tak jest również w przypadku Karpat. Karpaty to również ważna ostoja dla wszystkich dużych drapieżników w Europie. Tutaj zachowały się największe górskie populacje niedźwiedzia brunatnego, wilka, rysia i żbika. Obszar ten jest również bardzo ważny dla ochrony żubra z linii kaukaskiej i kozicy.

System ochrony przyrody w Karpatach

Za najstarsze chronione obszary w Karpatach należy uznać lasy wyłączane z przez właścicieli z użytkowania drewna (np. „gaj dębowy” wyznaczony przez słowacką wieś Stakicn). Końcem XIX wieku powstały pierwsze rezerваты w Karpatach na Słowacji .

Najstarszy karpacki park narodowy utworzony został w 1932 r. w Pieninach, a w ślad za nim powstał kolejny – Park Narodowy Retezat w Rumunii . Konflikty zbrojne oraz ustrój polityczny w większym lub mniejszym stopniu spowodowały, że tereny przyrodniczo cenne często były niszczone oraz degradowane. Natomiast inne obszary były bardzo restrykcyjnie chronione ze względu na dużą ilość zwierzyny na tym terenie. Następnie po przemianach ustrojowych kraje te dokonały istotnych zmian w krajowych prawach dotyczących ochrony przyrody i użytkowania gruntów. Podczas tych zmian tworzono wiele nowych form ochrony przyrody . Kolejne zmiany przyniosło przyłączenie kolejnych krajów karpackich do Unii Europejskiej, którego następstwem było wdrożenie programu „Natura 2000”. W ramach tego programu zostały utworzone ostoje siedliskowe i ptasie, które objęły zarówno istniejące już formy ochrony przyrody, jak również zabezpieczyły gatunki i siedliska będące przedmiotem zainteresowania Wspólnoty na wielu obszarach dotąd nie chronionych.

Fot. 1. Tatry Bielskie, fot. Małgorzata Pociask

System obszarów chronionych stale rozwijał się i obecnie stał się najważniejszym elementem ochrony przyrody na świecie. Obszary chronione mają różnorodny charakter i obejmują tereny nie tylko o walorach przyrodniczych, ale także o szczególnie cennych walorach estetycznych, kulturowych i historycznych.

Formy ochrony w Polsce

W obowiązującym w Polsce prawie ochrona przyrody regulowana jest przepisami ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody. W jej rozumieniu ochrona przyrody polega na zachowaniu, zrównoważonym użytkowaniu oraz odnawianiu zasobów, tworów i składników przyrody.

Ww. ustawa wprowadza 10 form ochrony przyrody: parki narodowe, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, obszary Natura 2000, pomniki przyrody, stanowiska dokumentacyjne, użytki ekologiczne, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe, ochrona gatunkowa roślin, zwierząt i grzybów. Każda z form spełnia inną rolę w polskim systemie ochrony przyrody i służy innym celom, dlatego charakteryzuje się odmiennym reżimem ochronnym oraz zakresem ograniczeń w użytkowaniu. Formy ochrony przyrody tworzą duży i zróżnicowany zespół środków pozwalających realizować ochronę przyrody, powstały w efekcie rozwoju naukowych podstaw ochrony przyrody i jej wieloletniej praktyki.

Fot. 2. Widok ze szczytu Wysokie w Beskidzie Niskim, fot. Małgorzata Pociask

Najwyższą formą ochrony przyrody jest **park narodowy**, czyli "obszar wyróżniający się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, społecznymi, kulturowymi i edukacyjnymi, o powierzchni nie mniejszej niż 1000 ha, na którym ochronie podlega cała przyroda oraz walory krajobrazowe". Ich najważniejszym celem jest zachowanie różnorodności biologicznej, zasobów, tworów i składników przyrody

nieożywionej oraz walorów krajobrazowych. Działalność w zakresie parków narodowych koncentruje się na przywróceniu właściwego stanu zasobów i składników oraz odtworzeniu zniekształconych siedlisk przyrodniczych: roślin, zwierząt i grzybów. Teren parku narodowego i wszystkie występujące w nim elementy przyrody ożywionej i nieożywionej podlegają ochronie. Wyznaczone są tam obszary ochrony ścisłej, częściowej i krajobrazowej. Działalność człowieka na terytorium parku narodowego może mieć na celu jedynie ochronę przyrody. Wokół parku wyznacza się jego otulinę. Jest to obszar niebędący formą ochrony przyrody. Jego zadaniem jest zabezpieczenie przyrody parku przed negatywnym wpływem czynników zewnętrznych docierających z obszarów przyległych, tzn. dużych miast, fabryk oraz dróg. W celu ochrony walorów parku narodowego działalność gospodarcza w otulinie ograniczona jest do prac, które nie szkodzą otaczającej przyrodzie. Obowiązuje w niej na przykład zakaz polowania na zwierzęta łowne, ograniczenie możliwości wznoszenia budowli.

Fot. 3. Bieszczady zimą, fot. Małgorzata Pociask

W polskich Karpatach znajduje się sześć parków narodowych: Babiogórski, Gorczański, Pieniński, Tatrański, Magurski i Bieszczadzki. Obejmują one wiele pasm górskich – od Beskidu Żywieckiego na zachodzie, przez Gorce, Tatry, Beskid Niski, aż po Bieszczady na wschodzie. łączy je górskie położenie, różni – prawie wszystko inne.

Tab. 1. Informacja o parkach narodowych w polskiej części Karpat

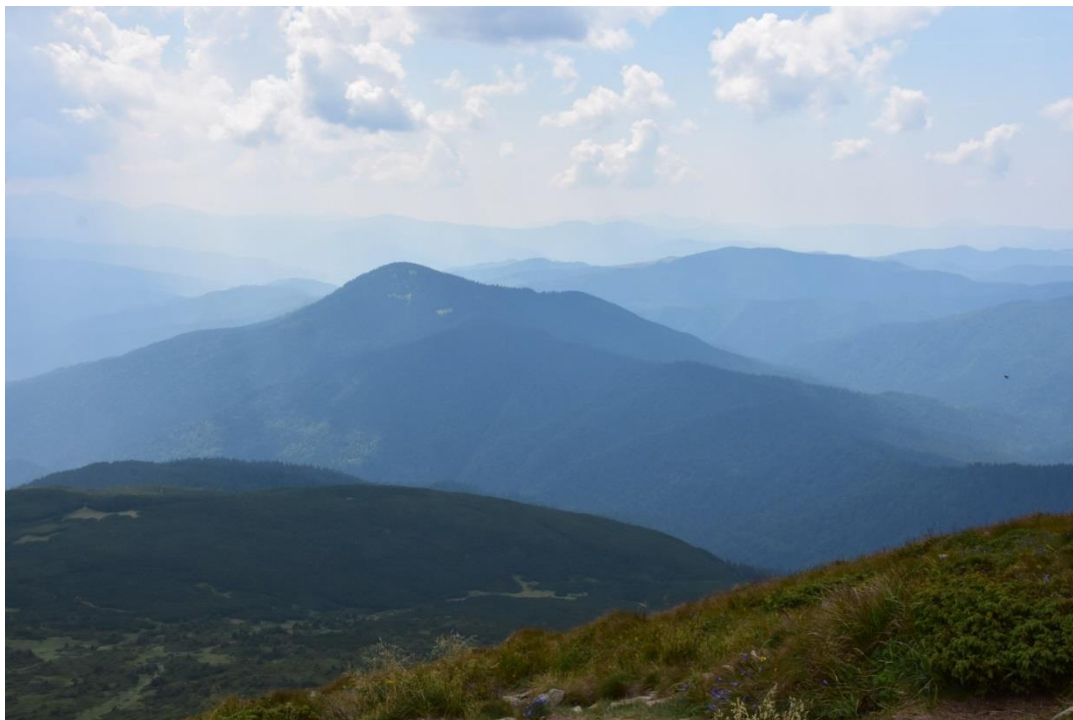
Lp.	Nazwa parku narodowego (PN)	Rok powstania	Powierzchnia [ha]
województwo podkarpackie			
1.	Bieszczadzki PN	1973	29 202
2.	Magurski PN	1995	19438,9
Ogółem			48 640,9
województwo małopolskie			
1.	Pieniński PN	1932	2 346
2.	Babiogórski PN	1954	3 392
3.	Tatrzański PN	1954	21 197
4.	Gorczański PN	1981	7 029,85
Ogółem			33 964,85
Ogółem			82 605,75

Formy ochrony na Ukrainie

Obszary chronione na Ukrainie tworzone są na podstawie Ustawy „O funduszu przyrodniczo-rezerwatowym” (Zakon Ukrainy “Pro prirodno-zapovidnyj fond” – Закон України «Про природно-заповідний фонд»), przyjętej 16 czerwca 1992 r. z późniejszymi poprawkami.

Artykuł 3 wyżej wymienionej Ustawy wyodrębnia następujące formy ochrony przyrody: zapowiedniki przyrodnicze, zapowiedniki biosfery, przyrodnicze parki narodowe, krajobrazowe regionalne parki, zakazniki, pamiątki przyrody, uroczyska rezerwatowe, ogrody botaniczne, parki dendrologiczne, parki zoologiczne, parki pamiątki sztuki ogrodniczo-parkowej.

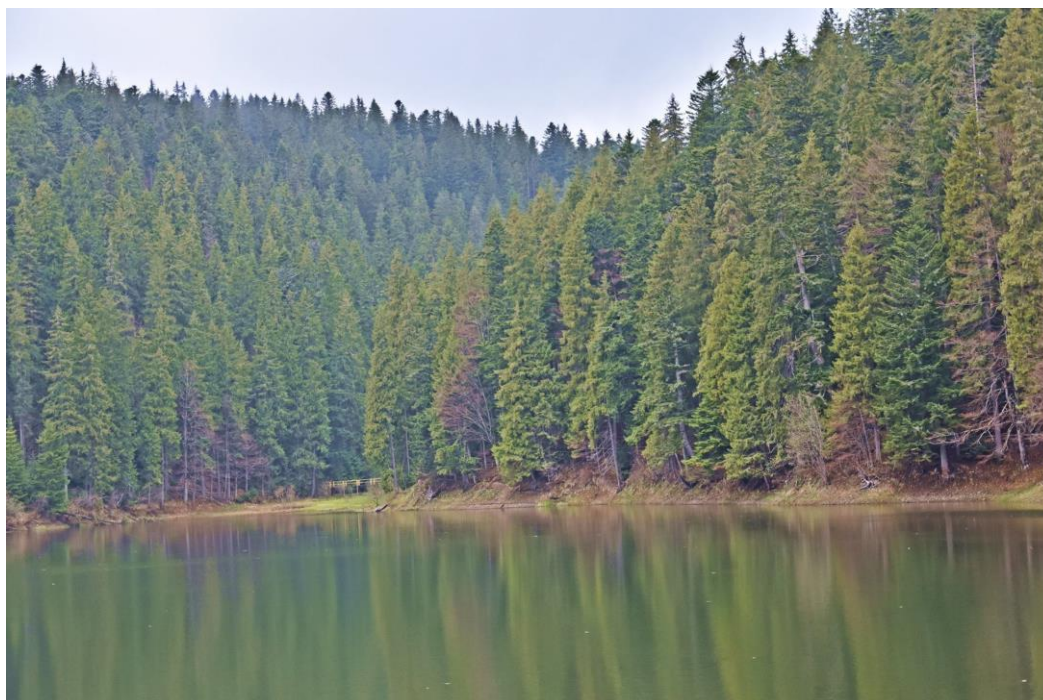
Obszary chronione o znaczeniu ogólnopaństwowym obejmują przede wszystkim zapowiedniki przyrodnicze, zapowiedniki biosfery, przyrodnicze parki narodowe oraz odrębne zakazniki, pamiątki przyrody, uroczyska oraz ogrody botaniczne i zoologiczne, parki dendrologiczne i parki-pamiątki sztuki ogrodniczo-parkowej. Obiektami chronionymi o znaczeniu regionalnym są parki krajobrazowe oraz zakazniki, pamiątki przyrody, uroczyska oraz ogrody botaniczne i zoologiczne, parki dendrologiczne i parki-pamiątki sztuki ogrodniczo-parkowej.

Fot. 4. Widok ze szczytu Howerli (2 061 m n.p.m.), fot. Małgorzata Pociask

Na terytorium **krajowych parków przyrodniczych**, biorąc pod uwagę walory środowiskowe, zdrowotne, naukowe, rekreacyjne, historyczne i kulturowe oraz inne wartości naturalnych kompleksów i obiektów, ich osobliwości, ustanowiono zróżnicowany system ich ochrony, reprodukcji i użytkowania zgodnie z podziałami funkcjonalnymi:

- a) strefa chroniona - przeznaczona do ochrony i renowacji najcenniejszych kompleksów naturalnych, których reżim ustala się zgodnie z wymogami ustanowionymi dla zakaźników przyrody;
- b) strefa rekreacji regulowanej – na jej terenie możliwy jest krótkotrwały odpoczynek i rekreacja ludności, obszar ten pozwala na instalację i odpowiednie wyposażenie szlaków turystycznych i szlaków; zabrania się wycinania lasów o podstawowym przeznaczeniu, rybołówstwa przemysłowego, łowiectwa i innych działań, które mogą niekorzystnie wpływać na stan naturalnych kompleksów i obszarów obszaru chronionego;
- c) strefa rekreacji stacjonarnej - przeznaczona dla hoteli, moteli, kempingów i innych obiektów przeznaczonych dla osób odwiedzających park; zakazuje wszelkiej działalności gospodarczej niezwiązanej z przeznaczeniem tego obszaru funkcjonalnego lub mogącej niekorzystnie wpływać na stan naturalnych kompleksów i obiektów obszaru chronionego oraz obszaru rekreacji regulowanej;
- d) strefa gospodarcza - w jej granicach zabronione jest ograniczenie głównego użytkowania i prowadzone są działania gospodarcze mające na celu realizację zadań przypisanych do parku.

Fot. 5. Jezioro Synewyr, fot. Małgorzata Pociask

Tab. 2. Informacja o parkach narodowych (kategoria IUCN – II) i innych obiektach wielkopowierzchniowych w ukraińskiej części Karpat Wschodnich, opracowanie Oksana Maryskeych;

Lp.	Nazwa parku narodowego (PN)	Rok powstania	Powierzchnia [ha]
Obwód zakarpcki			
1.	Karpacki zapowiernik biosfery*	1968	66 262
2.	PN Synewyr	1989	43 082
3.	Uzanski PN	1999	46 147
4.	PN Zaczarowanyj Kraj	2009	10 451
Ogółem			165 942
Obwód iwano-frankowski			
1.	Karpacki PN	1980	51 571
2.	Przyrodniczy zapowiednik Gorgany**	1996	5 344
3.	PN Huculszczyna	2002	32 271
4.	PN Syniohora	2009	10 866
5.	Werchowynskij PN	2010	12 022
Ogółem			112 074
Obwód czarniowiecki			
1.	Wyznyckij PN	1995	11 238
2.	Czeremoskij PN	2009	7 118
Ogółem			18 356
Obwód lwowski			
1.	PN Skoliwski Beskydy	1999	35 684
2.	PN Bojkiwszczyna	2019	12 240
3.	PN "Krolewskie Beskydy"	2020	8 691
Ogółem			56 615
Ogółem w Karpatach Ukraińskich			352 987

* – kategoria INCN - Ib

** - kategoria INCN - Ia

Podsumowanie

Walory przyrodnicze Karpat wymagają odpowiedniej ochrony, poprzez stworzenie sieci obszarów chronionych, które znajdują się na terenie najcenniejszym przyrodniczo. Ważnym aspektem jest również utrzymanie systemu korytarzy ekologicznych, które łączą te poszczególne obszary. Oczywiście wiele jest jeszcze do zrobienia, bo na wyznaczeniu granic obszarów chronionych problem się nie kończy – ochrona przyrody, by mogła być skuteczna, musi być konsekwentnie wdrażana, a jej narzędzia muszą być stale udoskonalane. I to właśnie w Karpatach – obszarze cennym i mocno zróżnicowanym, a w wielu miejscach narażonym na presję człowieka – teza ta znajduje potwierdzenie.

Literatura:

Kondracki J. 1989. Karpaty. WSiP. Warszawa

Maryshevych M., Shpakivska I., Didukh O., 2007. WYZWANIA I SZANSE DLA OCHRONY PRZYRODY W KARPACKICH PARKACH NARODOWYCH NA UKRAINIE [w:] Roczniki Bieszczadzkie 15. Bieszczadzki Park Narodowy. Ustrzyki Dolne

Webster R., Holt S., Avis Ch. 2001. The status of the Carpathians. A report developed as a part of The Carpathian Ecoregion Initiative. WWF.

Witkowski Z., Król W., Solarz W. 2003. Carpathian List of Endangered Species, 64 pp. WWF i Institute of Nature I Conservation, Polish Academy of Sciences. Vienna-Kraków.

